

МЕДИЙНИ ПРИМЕРИ ЗА РЕЧ НА ОМРАЗАТА В РУСКИТЕ МЕДИИ, СВЪРЗАНИ СЪС СЪБИТИЯТА В УКРАИНА ОТ 2014 ГОДИНА

Райна Камберова

Annotation: The article focus is on the language representation of xenophobia in media texts. The article helps to understand the destructive role of “hate speech” in the society. Public xenophobic statements and comments as well as incitement to ethnic and religious hatred/hostility are becoming ever more widespread after the events in Ukraine in 2014.

Keywords: media discourse, xenophobia, cultural stereotypes, intolerance, hate speech.

Речта на омразата е предмет на изследвания от 1969 година. Определянето на понятието „реч на омразата“, което също така може да бъде срещнато като „говор“ или „слово на омразата“, е доста трудно. Границата между свободата на изразяване и речта на омразата е тънка и несъмнено понякога свободата на изразяване може да включва изрази, които могат да обидят определени групи в обществото. Ето защо нещо, което изглежда като реч на омразата за някого, може да е шокиращо изразяване за другото.

Като начало следва да определим какво точно се има предвид под „реч на омразата“. В текста на Препоръка № 97 (20) на Съвета на Европейския съюз под този термин се разбират *„всички видове изказвания, които разпространяват, разпалват, поддържат или оправдават расовата омраза, ксенофобията, антисемитизма или други форми на омраза, които се предизвикват от нетърпимост, включително такава, която се проявява като агресивен национализъм и етноцентризъм, дискриминация на малцинствата и враждебно отношение към тях, а също така към емигрантите и лицата, които по произход спадат към имигрантите. В този смисъл понятието „реч на омразата“ включва всички изказвания, които са насочени срещу едно лице или определена група лица“* (Препоръка № R (97)(20).

Трябва да имаме предвид също така, че не винаги употребата на речта на омразата в медиите е съзнателна. Според руската изследователка Галина Кожевникова (Кожевникова 2006) грешките, които се допускат от авторите на статиите, може да бъдат ограничени до следните няколко категории:

– журналистическа небрежност – без да се замисля авторът използва елементи, които могат да оставят негативно впечатление в аудиторията на конкретна социална група.

– некоректно заглавие – то действа като определен вид реклама на самия текст и трябва да привлича вниманието на читателя (зрителя). Много често се наблюдават случаи, когато се използват гръмки и предизвикателни заглавия, без те да отговарят на съдържанието на самия текст на статията.

– отричане на гражданството на етнически принцип – това са случаите, когато журналистите говорят за човек с различна националност, постоянно или временно пребиваващ на територията на конкретна страна и го определят като чужденец.

В името на справедливото и безпристрастно наблюдение следва да допуснем, че подобни журналистически грешки са случайни, но реалността показва, че по-често речта на омразата се използва съзнателно и целенасочено. В повечето случаи тя служи като средство за манипулация на общественото мнение с цел политически, икономически или други изгоди. Докато в края на XX век реч на омразата се регистрира в периодичния печат, радио и телевизионни реклами, то с развитието на интернет общностите (социалните мрежи, блоговете и др.) разпространението на речта на омразата придобива нови измерения.

В речта на омразата често се наблюдава открита ксенофобия и различните ѝ форми като етнофобия (например циганофобия, арабофобия, кавказофобия), религиозна фобия (ислямофобия) или фобия към различни социални групи (мигранти). Ксенофобията е комплексен феномен, в чиито основи се преплитат в сложни връзки психологически, социални, политически, демографски, културни и исторически и други фактори. При анализирането на социалните и психологически явления особено значение придобиват факторите, които имат социална природа, тъй като ксенофобията в мащабните си прояви е продукт на груповото съзнание, а не на индивидуалното. В това отношение най-голям интерес е представянето в медиите на ксенофобията като процес на конструиране и въвеждане в националното съзнание на негативния образ на „другия“, на „различния“. Примерите за това в последно време са неизборими.

За да разгледаме по-подробно някои от примери за реч на омразата, свързани със събитията в Украйна през 2014 година в руското медийно пространство трябва да обърнем внимание на изследването на социолозите от „Левада център“. Според тях през 2014 и 2015 година в руските медии се наблюдава нов пик на антизападни настроения. Автономната некомерсиална организация „Аналитичен център Юрий Левада (АНО-Левада център) е руска неправителствена организация, която провежда собствени и поръчкови социологически и маркетингови проучвания и е една от най-големите организации в Русия в

тази област. През август месец 2014 година „Левада център“ публикува резултатите от изследването си на тема „Национализъм, ксенофобия, миграция“ проведено сред 1600 души на възраст между 18 години и по-възрастни в 134 населени места в 46 региона на Русия. Според изследователите от центъра стратегическата грешка на тези данни не превишава 3, 4 %. От анализите на събраната информация от АНО-Левада център става ясно, че отношението към главния руски антагонист САЩ значително се е увеличила, както и към доскорошния по-близък такъв – Европа. Руснаците се отнасят по-зле и към Украйна, но все пак само към украинците, които поддържат правителството и президента. Към края на 2014 година сепаратистите все още не влизат в този кръг. Според анализа тази негативна нагласа може да се запази дълго време, което няма да се отрази положително върху туризма в Русия и върху свързаните с него области.

Без съмнение мнението на руснаците е пряко съотносимо с кризата и военните действия в Украйна и съответно с предприетите санкции от Европейския съюз и САЩ. Около 64% от допитаните от АНО-Левада център смятат, че войната в Донбас е резултат от намесата на Запада и отново същият процент внимателно следят новините от Украйна. Главен източник за респондентите е телевизията (94 %). Повече от половината допитани (58%) са уверени в обективността на руските медии, въпреки това почти всеки четвърти е убеден, че срещу Украйна се води и информационна война и че журналистите не винаги са обективни.

Според социолозите украинската криза и сблъсъка със Запада временно изместват на заден план актуалните за Русия многонационални и миграционни проблеми. Фокусирането върху събитията в Украйна повишава националната нетърпимост в обществото. Така например през октомври 2013 година е фиксиран пик на ксенофобските настроения. По това време лозунгът „Русия за руснаците“ е поддържан от 66% от руснаците, максимум за всичките години на наблюдение, които води Левада център. Друг значим пример е, че призивът „Стига сме хранили Кавказ“ през есента на 2013 година поддържат 71%, а през 2014 година 52%. Процентът на противниците на евреите и украинците не намалява за период от една година (около 8% и за двата случая). Освен това се появяват два нови обекта на ксенофобия – „западняците“ и украинските „фашисти“ (Левада 2014).

Като конкретна проява на ксенофобски настроения може да се разгледа употребата на нови определения и понятия в медиите. Ще разгледаме някои от най-често срещаните и постоянни неологизми в руските медии.

Киевска хунта е наименование, което се използва по отношение на действащото украинско правителство. В руското медийно пространство това понятие започва да се използва от февруари 2014 година – след бягството на бившия президент на Украйна Виктор Янукович, когато за изпълняващ длъжността президент е определен Олександър Турчинов, а за премиер – Арсений Яценюк. Неологизмът е използван публично от президента на Русия Владимир Путин по време на изказването му на медийния форум в Санкт Петербург на 24.04.2014 г. В своята реч президентът на Русия оценява действията на украинското правителство в Донецка област като *„престъпление срещу собствения му народ“* и продължава *„ако това действително се случва и режимът в Киев е започнал да използва армията срещу населението на страната, то без никакво съмнение това е голямо престъпление срещу собствения му народ. Даже легитимният президент Виктор Янукович не се реши да използва армията в Киев. Това е някаква **хунта**, клика, която няма национален мандат“* (Новости всемирной сети 2014).

След това негово изказване изразът получава легитимност в медийния език и започва да се употребява постоянно като определение на действащото украинско правителство. Ще представим още няколко примера от руски ежедневници, в които се употребява понятието: *„Сега трябва да помним, че украинският народ няма нищо общо с кървавите провокации в Донбас, организирани от **киевската хунта**. Украинците просто бъркат насилието на 30 хиляди добре организирани и платени фашистки щурмоваци от Майдана. Те са организаторите на **правителството на хунтата** и ръководят корумпирани щурмоваци, за да прокарат политиката на олигарсите, насочена срещу коренните интереси на трудещите се украинци, които плашат хората, демонстративно и безнаказано убивайки и гаврейки се с хората, а осмелилите се да възроптаят – хвърлят в затвора“* (Украина: фашизм как он есть: 2014).

Половин година по-късно наименованието „киевска хунта“ неочаквано и бързо изчезва от руското медийно пространство. Владимир Варфоломеев, журналист от „Ехото на Москва“ въз основа на данни от мониторинга на медиите Медиалогия, отбелязва, че наблюдателите на централните телевизии („Първи канал“, „Русия“, „НТВ“, „ТВЦ“, „РЕН“, „Пети канал“) вече не регистрират нито една употреба на „хунта“ след 4 септември 2014 година (Из российских теленовостей исчезла киевская "хунта", узнали СМИ: 2014). Къде може да се търси причината за това внезапно изчезване от медийното пространство? Отговорът на този въпрос според Вл. Варфоломеев е, че на руския държавен медиахолдинг

(Руска държавна телевизионна и радио компания) е препоръчано да не нарича новоизбрания президент на Украйна Петро Порошенко „престъпник“, да не споменава въобще бившия главен военен ръководител на сепаратистите Игор Стрелков и е препоръчано да се избягват наименованията „Донецка народна република“ и „Луганска народна република“, а да се използват „Донецка област“ и „Луганска област“ (пак там).

Украински фашисти се използва в руските медии за определение на украинските националисти и е пример за една от най-силните прояви на „реч на омразата“. В Русия, а и не само, определението „фашист“ е възможно най-унизителното и обидно определяне на човек, група или етнос. То е най-високата степен на обидна класификация. Ще илюстрираме с някои примери от руските медии: например заглавието на руския сайт Правда.ру „Украйна – фашизмът такъв какъвто е“. В текста на статията можем да прочетем следното определение на политическата ситуация в Украйна: *„Сега в Украйна има много голямо зло – истински фашизъм“* (Украйна: фашизм как он е: 2014). В електронната версия на в. „Комсомольская правда“ четем следното заглавие: *„Настъпи ли в Украйна обикновен фашизъм?“* (На Украине наступил обыкновенный фашизм?: 2015). В текста на тази статия четем: *„...Ние в Русия също едва не полудяхме, докато наблюдавахме в продължение на три месеца в пряк ефир как в Украйна побеждават **фашистите**. Хайде да наричаме нещата с техните имена – нали хора, които обявяват превъзходството на една нация над друга, са **фашисти**. Е, нацисти, за да бъдем по-точни в терминологията“* (пак там).

След време определението „украински фашисти“ получава съкратен вариант „**укрофашисти**“ в руския медиен език (например: *„В Славянск на площада разстреляха майките на опълченци, воюващи срещу **укрофашистите**“* (Новорус.инфо 2014). Като фашистка и нацистка е определяна новоизбраната власт в Украйна: *„Действително ли политиката на днешната киевска власт прилича на **фашистките и неонацистки** постулати, въпреки че на последните избори националистите в Украйна получиха едва два процента от гласовете? САЩ и Евросъюза отказват да направят подобни аналогии, но анализът на действията на **хунтата** сочи, че **украинските нацисти** са сегашните властимащи“* (Украйна: фашизм как он е: 2014). Като мълчаливи съюзници на „фашистката власт“ се определят Европейският съюз и САЩ.

Сравненията с нацисткия режим в Германия не се спират с тези определения. Руските медии търсят идеологически и исторически прилики и възможност да

се характеризира властта в Украйна като още по-лоша от тази в нацистка Германия: „Плодовете на съвременния украински така наречен елит изключително много напомня на „постиженията“ на Хитлер. Дори неговият режим не се е определял като „фашистки“, за да не взима марката на създателя му – Бенито Мусолини.“ (пак там).

Бандерофашисти е поредното надграждане в този план („Как украинските бандерофашисти разпитват опълченци и мирни хора. Изнасилване на жени пред очите на собствените им мъже, пилене на краката с пила, страшни издевателства над попадналите в плен. Традициите на Гестапо са възродени в демократична Украйна...“ (Как украинские бандеро-фашисты пытаются ополченцев и мирных людей...: 2014). Ето няколко красноречиви заглавия от в. „Кримская правда“: „Бандеровците няма да успеят!“, „Властимащи, с фашисти и бандити не се договаряйте. Огън до дупка!“, „Еврофашизмът в Крим няма да мине“ и др.

Украински евреи – интересно е предположението на някои от руските медии, че политическата партия „Правий сектор“ е съставена от украински евреи. Сайтът „Новорус.инфо“ съобщава, че членовете на тази партия са не само евреи, но дори са преминали и военно-тренировъчна подготовка в израелските въоръжени сили „Активистика от „Правий сектор“ заяви по ТВ „Чехия“: „Правий сектор“ не са бандеровци, а украински евреи, подготвени от ЦАХАЛ“ (Новорус. Инфо 2014).

По повод събитията в Одеса през 2014 година, когато е подпален Профсъюзният дом в града и като резултат умират повече от 40 души, се появява заглавие: „Предават ли евреите това, което руснаците защитават?“ (Правда.ру 2014).

Новорусия – използва се на трагичния фон на военните действия в Донецка и Луганска област от водещите на новинарските емисии по руските телевизии и от техните кореспонденти, за да обединят „Донецката народна република“ и „Луганската народна република“ или просто като синоним на само една от споменатите. Това ново понятие е удобно за групов идентификация на жителите на окупираните райони на Донецка и Луганска област и за противопоставянето им на всички останали граждани на Украйна. Наблюдателите от обществената организация „Телекритика“ смятат, че „прокарването на „новоруската идентичност“ заедно с разказите и жестокостите на „палачите“, демонстрацията на помощ от страна на Кремъл е насочена към легитимацията на поредния анекс на територия на Украйна. Отначало в умовете на самите руснаци, на които така или иначе ще им се наложи да платят определена цена за

това, а после и в главите на самите жители на Донбас, на които искат да им втълпят идеята, че ги унищожават „украинците“, защото те (жители на Луганск и Донецк) са „други“, защото те са „новоруснаци“ и винаги са „били“ такива, просто не са го знаели. Че нямат и не може да имат друг път, освен да се обединят с Русия, за да спасят идентичността си и живота си“ (Бурковски 2014). Според авторите на мониторинга тази тактика е успешна (пак там) и успява да създаде жив и плътен образ на врага, унищожаваш невинни хора.

Образът на Европейския съюз в руските медии – през последните няколко години образът на Европейския съюз в руските медии е по-скоро положителен, особено в сравнение с този на традиционния противник САЩ. Въпреки това след въвеждането на санкциите срещу Русия през 2014 година започват да се наблюдава значителна промяна в настроенията в средствата за масова информация. Например в коментарите: „Сред европейските производители днешната новина от Москва предизвика състояние, близко до шока. За ЕС Русия е един от най-големите пазари, във връзка с това европейските производители заявяват, че селското стопанство на Стария континент може и да не издържи на забраната от страна на Русия: ако не се срути изцяло, то поне ще се срине“ (Супротив.инфо).

„Може би сърбите и българите трябва да разберат, че на Русия са ѝ нужни съюзници, които да не са временни, които не се замислят за справедливост само тогава, когато им е изгодно. Русия има свои интереси и те може да не съвпадат с тези на Сърбия и България. Интересът освен икономически, може и да е политически – да се раздели Европа, да въстане срещу Брюксел и Вашингтон.“ (Братушки, прогибаясь, обижаются 2014).

Изследванията на медийното пространство в Русия през 2014 година показват покачване на употребата на речта на омразата. Средствата за масова информация поддържат и повишават ксенофобските прояви, а възможностите, които предоставя интернет пространството, говорят непосредствено не само за повишени показатели на реч на агресията, а за открита информационна война с явна цел унижение и обида. Действията в тази война са не по-малко активни и значими от тези на реалното бойно поле и наблюденията и анализите върху тях тепърва ще бъдат предмет на изследвания.

Библиография:

Верховский 2002: Верховский А. М. Язык мой... Проблема этнической и религиозной нетерпимости в российских СМИ. М.: РОО «Центр «Панорама», 2002.

Дзялошинский 2007: Дзялошинский И. М. Образы вражды в российских СМИ: социальные, культурные, профессиональные факторы –В: Российские СМИ: как создается образ врага. Статьи разных лет. М.: Московское бюро по правам человека, «Academia», 2007.

Кожевникова 2006: Кожевникова Г. В. Язык вражды: типология ошибок журналиста –В: Прикладная конфликтология для журналистов. М., 2006.

Севортьян 2005: А.Р. Севортьян. Освещение этнического многообразия: пособие для факультетов журналистики /Москва: ЦРДиПЧ, 2005.

Проект „Без граници“, обществена организация Център «Социално действие»: Мониторинг на проявите на расова и етнична враждебност или нетърпимост в украинската част на интернет – разпространение на речта на омразата и призив към нетърпимост (речта на омразата като оръжие на правилната риторика). К.: ФО-П «Борбулевич З.І.»,2011. – 76 с

Електронни източници:

„Левада-центр" о национализме, ксенофобии и миграции – <http://www.sova-center.ru/racism-xenophobia/discussions/2014/09/d30171/> – последно посетен на 15.01.2015

Украина: фашизм как он есть – <http://www.pravda.ru/world/formerussr/ukraine/05-05-2014/1206749-odessa-0/> – последно посетен на 15.01.2015

Ополчение Новоросии – <http://novorospolk.ru/kak-ukrainskie-bandero-fashisty-pytayut-opolchencev-i-mirnyx-lyudej-video/> – последно посетен на 15.01.2015

"Правый сектор" не бандеровцы, а украинские евреи – <http://novorus.info/news/interesno/26395-pravyu-sektor-ne-banderovcy-a-ukrainskie-evrei.html> – последно посетен на 15.01.2015

Евреи предали то, что русские защищают? – <http://www.pravda.ru/world/formerussr/ukraine/04-05-2014/1206623-ukraine-0/> – последно посетен на 15.01.2015

Препоръка 97 (20) на ЕС – <https://www.mtmc.government.bg/page.php?category=495&id=3605> – последно посетен на 15.01.2015

Дубровский Д.В., Карпенко О.В.Язык вражды в русскоязычном Интернете: материалы исследования по опознаванию текстов ненависти – <http://ecsocman.hse.ru/text/19192182/> – последно посетен на 15.01.2015

В Славянске на площади расстреляли матерей ополченцев, воевавших против укрофашистов – <http://novorus.info/news/policy/24844-v-slavyanske-na-ploshadi-rasstrelyali-materey-opolchencev-voevavshih-protiv-ukrofashistov.html> – последно посетен на 15.01.2015

Россиянам будет лучше без европейских продуктов, а Европа без российских пропадет, - новая тема зомбирования в РФ – <http://sprotyv.info/ru/news/3357-rossiyanam-budet-luchshe-bez-evropeyskih-produktov-evropa-bez-rossiyskih-propadet-novaya> – последно посетен на 15.01.2015

Новости всемирной сети 2014 - <http://news-w.com/63302-9213/n/63301-56874/> – последно посетен на 15.01.2015

Из российских теленовостей исчезла киевская "хунта", узнали СМИ – <http://www.newsru.com/russia/14sep2014/nohunta.html> – последно посетен на 15.01.2015

Бурковски 2014: http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/ru_zmi/legkaya_stepen_umstvennoy_otstalosti/ – последно посетен на 15.01.2015

Братушки, прогибаясь, обижаются 2014– <http://m.pravda.ru/world/europe/balkans/04-12-2014/1238548-potok-0/>

"Колоради-ватники" почали здаватися в полон цілими групам– <http://ukr-online.com/doings/7385-koloradi-vatniki-pochali-zdavatisya-v-polon-climi-grupami-vdeo.html> – последно посетен на 15.01.2015

В Одесі біля будівлі профспілок колоради натягнули прапор Росії – <http://uainfo.org/blognews/317667-v-odess-koloradi-blya-budvl-profsplok-natyagnuli-prapor-rosyi-foto.html> – последно посетен на 15.01.2015

На Украине наступил обыкновенный фашизм? – <http://www.balkans.kp.ru/daily/26202/3088743/> последно посетен на 15.10.2015

Информация за автора:

Райна Камберова – Софийски университет „Свети Климент Охридски“, Катедра по Славянско езикознание

E-mail: rkamberova@abv.bg